

1. Inleiding

1. Een schat aan informatie

Truus ROESEMS,
Myriam DE SPIEGELAERE,
Christian VANDERMOTTEN,
Benjamin WAYENS,
Patrick DEBOOSERE,
Julie CHARLES

Deze atlas is als een gedetailleerd fotoboek van het Brussels Gewest. De «reportage» werd gemaakt bij de Algemene socio-economische enquête in oktober 2001. Bij de «ontwikkeling van de foto's» werd de informatie over het welzijn en de gezondheid van de Brusselaars zo «belicht» dat ze zichtbaar werd tot op het niveau van de buurten. De Algemene socio-economische enquête is een kostbare bron van individuele gegevens over verschillende aspecten van het leven. De gelegenheid om over dergelijke gegevens te beschikken doet zich slechts om de 10 jaar voor en het is onzeker of er in de toekomst nog zo'n gedetailleerde gegevensverzameling zal komen. Daarom besloot het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn deze unieke kans niet te laten liggen en in samenwerking met een aantal universitaire onderzoeksploegen een atlas te maken zodra de nodige gegevens beschikbaar waren.

Het opzet van deze atlas is niet het visualiseren van elke variabele afzonderlijk, wel om zo goed mogelijk een synthese te brengen van verschillende aspecten. Hoewel dit document bedoeld is voor een breed publiek, zijn we ons ervan bewust dat we een zekere inspanning vragen van de lezer. De leeswijzer (hoofdstuk 2) kan hierbij helpen.

We stellen dan ook voor om deze atlas eerder als een naslagwerk te beschouwen, zoals een fotoboek waarnaar men regelmatig kan teruggrijpen.

Het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn stond niet alleen met haar idee om de schat aan informatie toegankelijk te maken voor het grote publiek. Het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse publiceerde reeds een «Buurtatlas van de bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bij de aanvang van de 21ste eeuw». Beide atlassen zijn complementair^[1]. Ook andere atlassen en monografiën zullen in de toekomst beschikbaar zijn en de informatie in deze Brusselse atlassen aanvullen.

Deze Welzijns- en gezondheidsatlas bundelt kaarten over de demografische, gezondheids- en welzijnssituatie van de bevolking in het Brussels Gewest. Elke kaart beschrijft de ruimtelijke verschillen van een aspect van het dagelijkse leven. Hoe wonen de Brusselaars in de verschillende delen van de stad, in welke buurten

wonen veel grote gezinnen of alleenstaanden, wat is de leeftijdssamenstelling van de bevolking van de verschillende buurten, waar wonen de studenten, de werkende bevolking en de werklozen, hoe zit het met de spreiding van het inkomen, hoe gezond voelen de Brusselaars uit de verschillende delen van de stad zich, waar wonen vooral hogeschoolden, waar vooral kortgeschoolden, wat vinden de Brusselaars van hun leefomgeving, ...

Het geheel is een illustratie van de diversiteit binnen het Brussels Gewest. Het brengt een mozaïek in beeld van een dynamische bruisende wereldstad die veel rijkdom produceert, maar ook van de dualiteit tussen arm en rijk.

Toch heeft deze atlas ook enkele beperkingen. Een aantal beperkingen zijn rechtstreeks verbonden met de mogelijkheden van de Algemene socio-economische enquête (census). Niet alle aspecten die belangrijk zijn voor het welzijn en de gezondheid van de Brusselaars komen aan bod in de census. Over de meertalige en institutioneel complexe context is bijvoorbeeld geen informatie opgenomen, hoewel die van belang is voor onder andere het onderwijs, de arbeidsmarkt of de gezondheidszorg. Daartegenover staat dat de census van 2001 een primeur levert inzake informatie over de zelfgerapporteerde gezondheid van de Brusselaars en hun appreciatie van hun leefomgeving. Aan beide thema's wordt daarom ook een volledig hoofdstuk gewijd.

1 Waar deze Welzijns- en gezondheidsatlas vooral de nadruk legt op de synthese van welzijns- en gezondheidskenmerken van de Brusselse buurten, vindt men in de «Buurtatlas van de bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bij aanvang van de 21e eeuw» een gedetailleerde cartografie van heel wat demografische en socio-economische variabelen afzonderlijk. Vooral de spreiding van verschillende nationaliteiten, maar ook de recente verhuisbewegingen komen er gedetailleerd in aan bod.

2. Veranderingen in de bevolkingssamenstelling

De census geeft enkel informatie over de bevolking in het Rijksregister (zie ook hoofdstuk 2: leeswijzer). Nergens wordt dus rekening gehouden met de feitelijke bevolking.

Tenslotte is de bevraging van de volledige bevolking een tijdsintensieve bezigheid, waarbij heel wat partners betrokken zijn. De tijd tussen de bevraging van de bevolking en de publicatie van deze atlas (5 jaar) kan lang lijken. De kenmerken van de bevolking en de ruimtelijke spreiding veranderen echter zeer traag, waardoor de informatie in deze atlas de huidige situatie goed beschrijft.

De Brusselse bevolking is zeer divers samengesteld. De diversiteit van de huidige Brusselse bevolking is het gevolg van demografische, stedelijke en socio-economische processen, die reeds startten in de vorige eeuw. Ook recente evoluties zijn erg bepalend voor de samenstelling van de Brusselse bevolking die in heel wat opzichten verschilt van de rest van het land.

In 1991 was de leeftijdsopbouw in het Brussels Gewest ongeveer dezelfde als in België. Door de stelselmatige verjonging van het Brussels Gewest, en vooral door de snellere veroudering van de rest van het land, heeft het Brussel Gewest momenteel de jongste leeftijdsstructuur in het land.

Jongvolwassenen en jonge kinderen zijn sterk oververtegenwoordigd in het Brussels Gewest. Dit wordt verklaard door een hoog geboortecijfer, dat verbonden is met de aanwezigheid van een groot aantal jonge volwassenen op vruchtbare leeftijd in de migrantenbevolking, en doordat gedurende de laatste jaren steeds meer gezinnen met kinderen, vooral van niet-Europese origine, in de stad blijven wonen.

Vandaag is de problematiek van de veroudering van de bevolking in het Brussels Gewest vooral nog een zaak van een overheersend Belgische bevolking (boven de tachtig jaar heeft Brussel nog een bijna uitsluitend Belgische bevolking). De komende decennia zal hier drastisch verandering in komen. De slechte gezondheidstoestand, vooral van de personen die afkomstig zijn uit de arbeidsmigratie, zal een belangrijke uitdaging vormen voor het Brussels Gewest.

De suburbanisatie^[2] die volop op gang kwam in de jaren zestig is nooit echt stil gevallen. Het Brussels Gewest verloor sindsdien onafgebroken inwoners aan de rest van het land. De inwijking uit het buitenland heeft in belangrijke mate het vertrek uit Brussel gecompenseerd. Toch was het totaal migratiesaldo voortdurend negatief. Pas in 1999 kwam hier een einde aan doordat het positief saldo van de buitenlandse migraties het negatief binnenlands migratiesaldo overtrof.

Het globale resultaat van deze migratiebewegingen versterkt jaar na jaar het internationale en multiculturele karakter van de hoofdstad, vooral door een toenemende diversiteit in de landen van herkomst. Wanneer we rekening houden met de nationaliteit van oorsprong (eigen voormalige nationaliteit of die van de ouders), dan is 46,3 % van de Brusselaars van buitenlandse origine.

Binnen het Brussels Gewest is er bovendien een aanzienlijke diversiteit in huishoudenssamenstelling. In vergelijking met de rest van het land, kent het Brussels Gewest een oververtegenwoordiging van alleenstaanden, maar ook een groter aandeel huishoudens van meer dan 6 personen. De grote diversiteit is typisch voor een stad, onder andere omwille van de inwijking van jonge alleenstaanden aan het begin van hun loopbaan en de aanwezigheid van een brede waaier aan culturele patronen.

² Suburbanisatie: proces waarbij de stadsbevolking het centrum verlaat en in de rand van de stad gaat wonen, aangetrokken door goedkopere en comfortabelere woningen.

3. Inertie van ruimtelijk socio-economische structuren

Ondanks de veranderingen in de bevolkingssamenstelling blijft deze atlas grotendeels een bevestiging van de socio-economische structuren die reeds veelvuldig werden beschreven, zoals bijvoorbeeld in het eerste dossier van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, «kansarmoede en achtergestelde buurten»^[3].

De meeste kaarten van deze atlas getuigen van de ruimtelijke structuren die in grote mate historisch zijn gegroeid. De sociaal-ruimtelijke differentiaties volgens het stramien van concentrische zones gekoppeld aan de oost-west-tegenstelling, worden slechts zelden doorbroken (zie kaart 1-02 op de kaft achteraan).

De huidige stad, een erfenis uit het verleden

De historische structurering impliceert eerst en vooral een *concentrisch patroon* ten gevolge van de groei van Brussel en van de geleidelijke integratie van de stedelijke perifere ruimten en oude dorpskernen in het stedelijk weefsel. De centrale vijfhoek omvat het historische centrum en stemt overeen met de middeleeuwse grenzen van de stad (kaart 1-02 op de kaft achteraan). Geleidelijk aan breidde de stad uit voorbij de muren van de eerste omwalling tot aan de huidige lanen van de vijfhoek. De eerste buitenwijken, zoals de arbeiderswijken in Molenbeek en de burgerwijken in het Leopoldkwartier en de Louizalaan, ontwikkelden zich. Ze vormden een eerste urbanisatiekroon, aan de buitenzijde grosso-modo afgelijnd door de ring van de grote lanen in het oosten (Churchillaan, Generaal Jacqueslaan, Louis Schmidtdaan, Sint-Michielslaan, Brandt Withlocklaan, Reyerslaan en Lambermontlaan) en de ringspoorweg in het westen. Deze eerste kroon was rond 1930 volledig verstedelijkt.

Na deze eerste kroon ontwikkelde er zich een tweede kroon die rond 1960 de grenzen van het Brussels Gewest bereikte. Vooral de Brusselse burgerij verliet het centrum van de stad ten voordele van de steeds verderaf liggende voorsteden en zorgde voor de groei van de periferie. Ze werd aangetrokken door de eengezinswoningen, terwijl ze in het centrum vaak beperkt was tot appartementen, ook al waren die luxueus. De uitwijking uit het centrum werd versterkt door grootscheepse stedenbouwkundige operaties, waaronder de Noord-Zuid spoorwegverbinding, en door de aanzienlijke uitbreiding van het kantoorpark na de Tweede Wereldoorlog. Samen met Londen werd Brussel de Europese stad die het duidelijkst wordt gekenmerkt door een Central Business District zonder bewoners (oosten van de vijfhoek, Leopold-Schuman-kwartier, Noordwijk).

De gegoede klasse, en later ook de middenklasse, was sterk betrokken bij de suburbanisatie. Dit werd in de hand gewerkt door de beleidsmatige bevordering van de verwerving van een private woning. De sociale huisvesting werd daarentegen veel minder ontwikkeld dan in andere landen. Vanaf het interbellum ontstonden sociale woningen in tuinvijken. Er werden weinig grote complexen gebouwd, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Frankrijk waar de zones van gesubsidieerde huurwoningen rond de steden getuigen van de onbeantwoorde woningbehoeften die vóór de oorlog werden geaccumuleerd en van de stedelijke explosie in de jaren na het laatste wereldconflict. In het Brussels Gewest is de omvang van de sociale woonwijken dus beperkt (kaart 4-07 op de kaft vooraan). Ze liggen hoofdzakelijk in de tweede kroon, aan de randen van de toenmalig verstedelijkte ruimte. Deze zones hebben bijgevolg specifieke kenmerken en springen vaak direct in het oog wanneer ze op de kaarten worden vergeleken met hun onmiddellijke omgeving. De socio-economische verschillen tussen de bewoners van de sociale woonwijken en de aangrenzende buurten zijn immers groot.

Naast de concentrische (en chronologische) structurering van de stad, is ook een onderverdeling in *kwadranten* mogelijk, gekoppeld aan de historische socio-economische segregatie in Brussel. Door de initiële lokatie van de haven van Brussel bevonden de meest gevaloriseerde locaties zich in het oosten. De oostelijke helling heeft een uitgesproken reliëf en trok vanaf het begin de aristocratie aan in de richting van het hertogelijk Paleis. In de 19de eeuw ontstonden de eerste burgerlijke en aristocratische buitenwijken op het plateau en vervolgens in de richting van het Ter Kamerenbos en het Zoniënwoud. Ook vandaag breidt de stad verder uit buiten de grenzen van het Gewest. De inwijking is het sterkst in Waals-Brabant, onder andere omwille van het taalaspect.

De meest volkse wijken werden historisch naar het westen verdrongen, dat moerassig was omwille van de zeer zwakke helling van de westelijke oever. In de brede alluviale Zennevallei (zie kaart 1-02) en de helling met het weinig uitgesproken reliëf concentreerden zich steeds arme bevolkingsgroepen en daarna de industriële zones. De geleidelijke afname van de traditionele Brusselse arbeidersklasse, het vrijkomen van de woningen van de middenklasse en de burgerij die het centrum verlieten en het feit dat het woningbestand niet werd vernield door oorlog, verklaren de aanwezigheid van oude ééngesinswoningen en kleine opbrengsthuizen aan de rand van het zakencentrum, vooral in het noorden, het westen en het zuiden. Die worden nu verhuurd aan de meest kwetsbare bevolkingsgroepen. Ook de aanwezigheid van twee belangrijke reizigersstations,

het Zuid- en het Noordstation (zie kaart 1-01 op de kaft vooraan) aan de uiteinden van deze zone, bevordert de vestiging van een bestaansonzekere bevolking en nieuwkomers. In een eerste fase waren die afkomstig van het platteland en daarna uit arme landen. Vanaf de jaren 1960 en de industriële achteruitgang van Brussel werden de vroegere arbeiderswoningen beetje bij beetje ingenomen door laaggeschoolde immigranten. De woningen waren vaak verouderd, maar betaalbaar. In een stad waar de tertiaire sector volop aan belang wint, hadden de laaggeschoolde migranten echter weinig kansen op professionele inschakeling. Brussel, en de Belgische steden in het algemeen, beschikken slechts over weinig huisvesting voor de armere bevolking in sociale woningen of in de banlieue. Voor de middenstand werden in de decennia na de oorlog wel woonblokken gebouwd in de wijken van de tweede kroon, maar het bleef kleinschalig in vergelijking met de bouw van ééngesinswoningen.

Zowel de tegenstellingen in de eerste eeuwen van de ontwikkeling van de stad als de productie- en reproductiemechanismen van de stedelijke ruimte liggen aan de oorsprong van de huidige, bijzonder sterke sociaal-ruimtelijke tegenstelling. Dat is de reden waarom *de prestigeassen en -wijken* hoofdzakelijk werden gebouwd in het zuidoostelijke kwadrant en het oosten van het Brussels Gewest (Louizalaan, Tervurenlaan, wijk van de squares).

De volkse wijken liggen in het westen, in de vallei waar de vroege afwezigheid van verstedelijking en de nabijheid van het kanaal de vestiging van industrie tijdens de industriële revolutie bevorderde. De *industriële as* ontwikkelde zich langs het kanaal en versterkte de historische tegenstelling door een fysieke barrière te creëren tussen het westen en het oosten van het Brussels Gewest. De *spoorwegassen* dragen eveneens bij tot de segmentering van de ruimte, aangezien ze min of meer overbrugbare barrières vormen. Het Weststation op de ringspoorweg voor het goederentransport vormt zo'n duidelijke barrière. Het grote terrein scheidt het lager en het hoger gedeelte van Molenbeek en materialiseert de intra-gemeentelijke tegenstelling tussen de eerder volkse wijken in het lage gedeelte en de rijkere (en recentere) wijken in het westen.

Ook de aanwezigheid van groene ruimte is historisch bepaald en heeft een zeer grote invloed op de spreiding van de verschillende bevolkingsgroepen. De census van 2001 is de eerste bron die ruimtelijk gedetailleerde informatie geeft over de appreciatie van de bewoners over de groene ruimten. De tegenstelling tussen de oude, dichtbevolkte stad en de rest van het Brussels Gewest tekent zich duidelijk af (kaart 8-03). Het gebrek aan voor het publiek toegankelijke groene ruimte in de eerste

³ Dit dossier verscheen in 2002 en is beter bekend als de «Atlas achtergestelde buurten» van C. Kesteloot.

4. Gezondheid : sterk verbonden met de socio-economische situatie

kroon is overduidelijk, vooral in het westen. In deze zone is het aantal kinderen het talrijkst, de privé-tuinen het zeldzaamst, de woningen het dichtst bevolkt en de omgeving in het algemeen het minst gewaardeerd. In de tweede westelijke kroon spelen de groene ruimten hun sociale rol: het aandeel van de bevolking dat toegang heeft tot een privé-tuin is beperkt, maar de tevredenheid over de groene ruimte is goed dankzij de aanwezigheid van vele middelgrote parken.

En toch kan de stad veranderen

Weinig sociaal-ruimtelijke differentiaties ontsnappen aan het stramen van de concentrische logica gekoppeld aan de oost-west-tegenstelling. Toch zijn er kleine verschuivingen merkbaar. Uit vorige paragrafen en uit heel wat kaarten in deze atlas blijkt dat ingrepen op de huisvestingsmarkt het meest ingrijpende middel zijn om bestaande patronen te doorbreken.

Voor de meeste socio-economische indicatoren contrasteren sociale woonwijken van de tweede kroon met de aangrenzende buurten. Toch heeft men er een appreciatie van de woonomgeving die in weinig verschilt van deze van de aangrenzende buurten. Bij een gelijk socio-economisch niveau van de bewoners, is de appreciatie van de omgeving duidelijk beter in de sociale woningen van de tweede kroon dan in de meer centraal gelegen achtergestelde buurten. Deze differentiatie is echter eerder merkbaar op het vlak van de groene ruimte dan op dat van netheid of rust.

Een fenomeen als *gentrificatie* doet zich zeer lokaal voor. Bepaalde wijken worden ingenomen door jongere, alleenstaande, goed opgeleide starters op de arbeidsmarkt. Dit fenomeen bestaat sinds een twintigtal jaren in Brussel, maar doet zich tegenwoordig ook voor in andere grote Belgische steden. De gentrificatie wordt in het Brussels Gewest soms ook teweeg gebracht door kaderleden of buitenlandse ambtenaren. De nieuwe bevolking bevordert in grote mate de heropleving van deze wijken, ook al heeft ze niet altijd hoge inkomens (of zijn ze niet belastbaar in het geval van ambtenaren met een diplomatiek of Europees statuut). Hun aanwezigheid

draagt uiteraard bij tot sociale verdringing en dualisering. De betrokken wijken, die hoofdzakelijk in het centrum gelegen zijn, hebben vaak een sterk cultureel potentieel en zijn goed voorzien van kwaliteitsvolle gebouwen van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. Het fenomeen is ook beperkt waarneembaar in sommige meer westelijk gelegen wijken (uiteinde van de Dansaertstraat, Maritiemwijk van Molenbeek...) waar veel industriële gebouwen worden ingericht als lofts. Meer nog dan in het westen zijn de tekenen van de gentrificatie buiten de historische kern vooral aanwezig in het oosten van de eerste kroon, namelijk in de nabijheid van de universiteit, van de Europese instellingen, maar ook van stadsrenovatieoperaties (hoger gelegen gedeelte van Sint-Gillis en Sint-Bonifaaswijk in Elsene).

Ook grootschalige private bouwprojecten kunnen het profiel van een buurt grondig veranderen. De zone tussen het Noordstation en het Rogierplein (Manhattan) in Sint-Joost-ten-Node is hiervan een goed voorbeeld. Daar werden de oude woningen volledig vervangen door nieuwbouw, waardoor een jong, hooggeschoold publiek werd aangetrokken. De oververtegenwoordiging van woningen met groot comfort in deze buurt staat in fel contrast met de lagere woonkwaliteit in de aangrenzende buurten. Ook voor andere socio-economische variabelen is het contrast groot; het mediaan inkomen, de werkloosheidsgraad, ...

Een ander fenomeen op de huisvestingsmarkt verklaart een omgekeerde afwijking van de algemene logica. Het fenomeen van noodkoop dat vanaf de jaren 1980 vooral door Turken werd toegepast om in hun woning te kunnen blijven wonen leidt in Schaarbeek tot een aantal buurten met een relatief hoog aandeel eigenaars in vergelijking met de andere socio-economische kenmerken van de buurt (zie kaart 4-06, type 2).

Opvallend is ook de eigenheid van enkele buurten waar vooral studenten wonen (Erasmus in Anderlecht, Plein in Elsene, UCL in Sint-Lambrechts-Woluwe). Die onderscheiden zich door de afwezigheid op de arbeidsmarkt, een groot aandeel kleine bemeubelde kamers en een grote concentratie van vreemdelingen.

Voor het eerst beschikken we over ruimtelijk zeer gedetailleerde gegevens over de zelfgerapporteerde gezondheid van de Brusselaars, die bovendien met allerlei demografische en socio-economische variabelen kunnen worden gekruist. Dit leert ons de linken tussen het welzijn en de gezondheid van de bevolking beter begrijpen. We besteden dan ook een uitgebreid hoofdstuk aan de analyse van de zelfgerapporteerde gezondheid.

De gezondheid van de bevolking in het Brussels Gewest is, net als elders in Europa, sterk verbonden met de leeftijdsstructuur en de socio-economische omstandigheden. De gezondheid neemt af met de leeftijd en men vindt verhoudingsgewijs meer mensen met een slechte gezondheid in buurten met een hoog aandeel ouderen. Deze eerste «brute» benadering maakt het mogelijk de «gezondheidsbehoeften» in het gewest in kaart te brengen. Het sterke verband tussen gezondheid en leeftijd kan echter verschillen tussen de Brusselse buurten verbergen die verbonden zijn aan andere factoren. Bij gelijke leeftijd stellen we een ongelijkheid in gezondheid vast naargelang het geslacht, de familiale situatie, de nationaliteit en verschillende dimensies van de sociale status (opleidingsniveau, inkomen, huisvesting, socio-professionele situatie). Wanneer men met al deze factoren gelijktijdig rekening houdt, wordt duidelijk dat de sociale status het grootste deel van de waargenomen verschillen tussen buurten verklaart. De ruimtelijke weergave van de zelfgerapporteerde gezondheid na controle voor leeftijd en geslacht herneemt nauwgezet het patroon van de socio-economische indicatoren (zie kaart 1-05 en 9-03).

5. Brussel is geen eiland

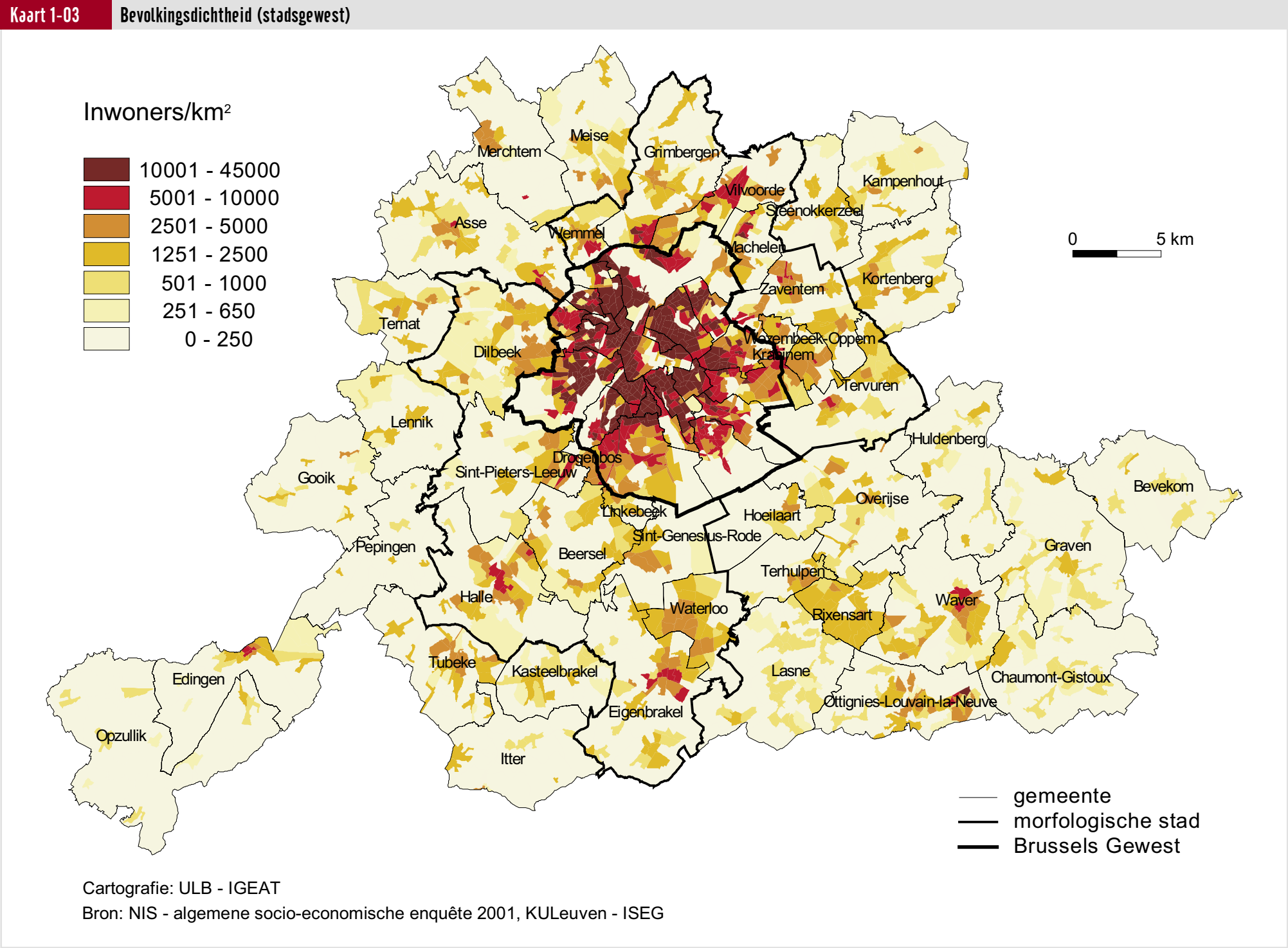
Omwille van de opdracht van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn zijn de kaarten in deze atlas beperkt tot de administratieve grenzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (19 gemeenten). Hiermee wordt als het ware een stukje uit een groter «Brussel» geknipt. Vanuit geografisch oogpunt deint Brussel immers tot ver buiten haar administratieve grenzen uit. De stedelijke activiteiten en bijgevolg ook de stedelijke morfologie, overschrijden de traditionele gemeentegrenzen. Geografen maken een onderscheid tussen de *morfologische stad* (de min of

meer aaneengesloten bebouwde zone) en de *banlieue*. De banlieue is de zone die door suburbanisatie van het wonen, en steeds meer ook door de suburbanisatie van het werken, deel is gaan uitmaken van de stad. Functioneel is de banlieue stedelijk, morfologisch kan ze nog steeds landelijk zijn (Mérenne, 1991). De morfologische stad en de banlieue vormen samen het *stadsgewest*. De census is een gelegenheid voor geografen om de stad opnieuw af te bakenen vanuit morfologisch en functioneel oogpunt ^[4].

Dit betekent dat men de dynamieken in een stad niet kan begrijpen zonder de stad in haar geheel te bestuderen. Aan de hand van drie kaarten plaatsen we het Brussels Gewest in een groter geheel.

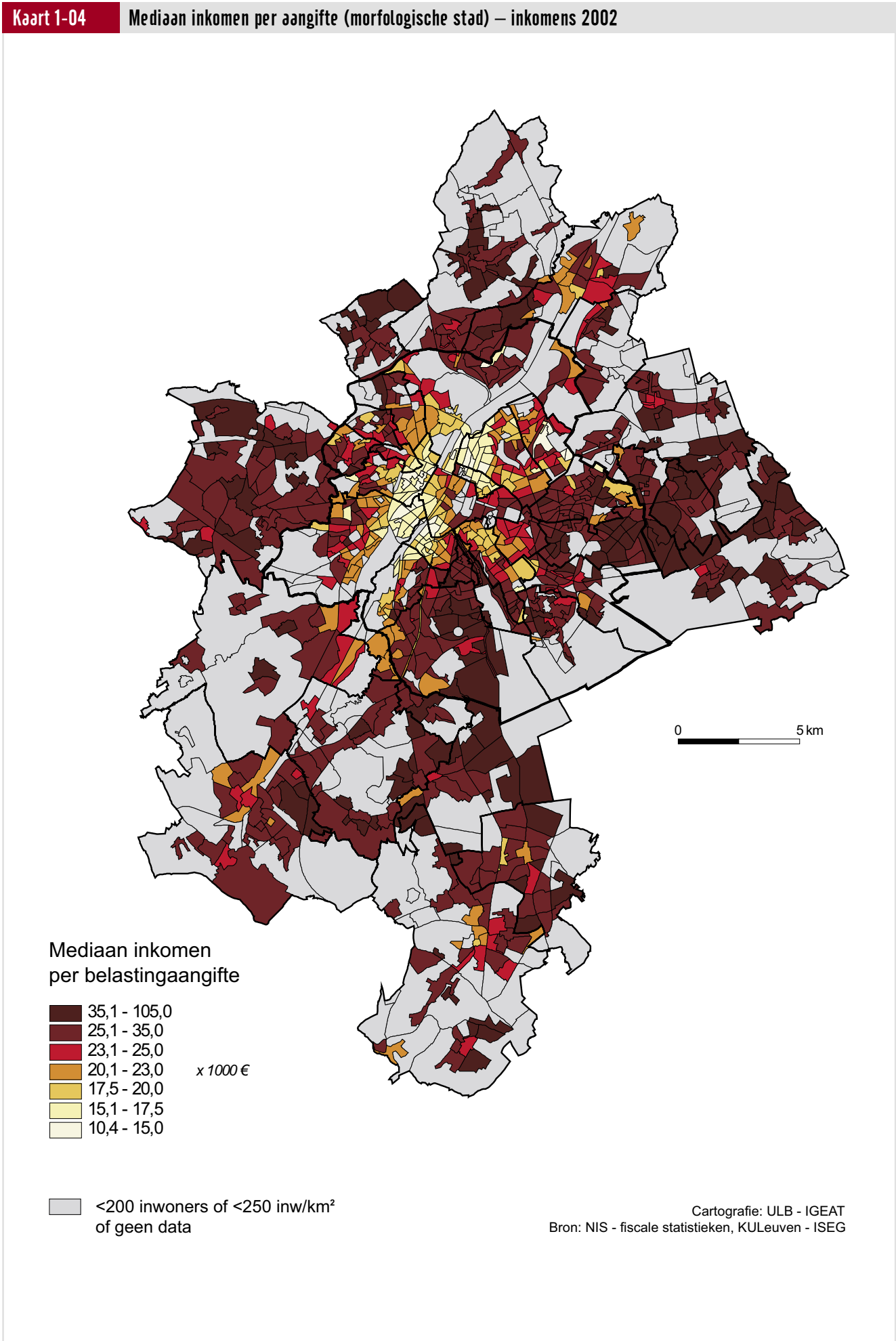
Kaart 1-03 toont het volledige Brusselse stadsgewest, dus zowel de morfologische stad (35 gemeenten) als de banlieue (26 gemeenten). De bevolkingsdichtheid is zeer hoog in de kernstad (het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) en vermindert naarmate men zich van het centrum verwijderd.

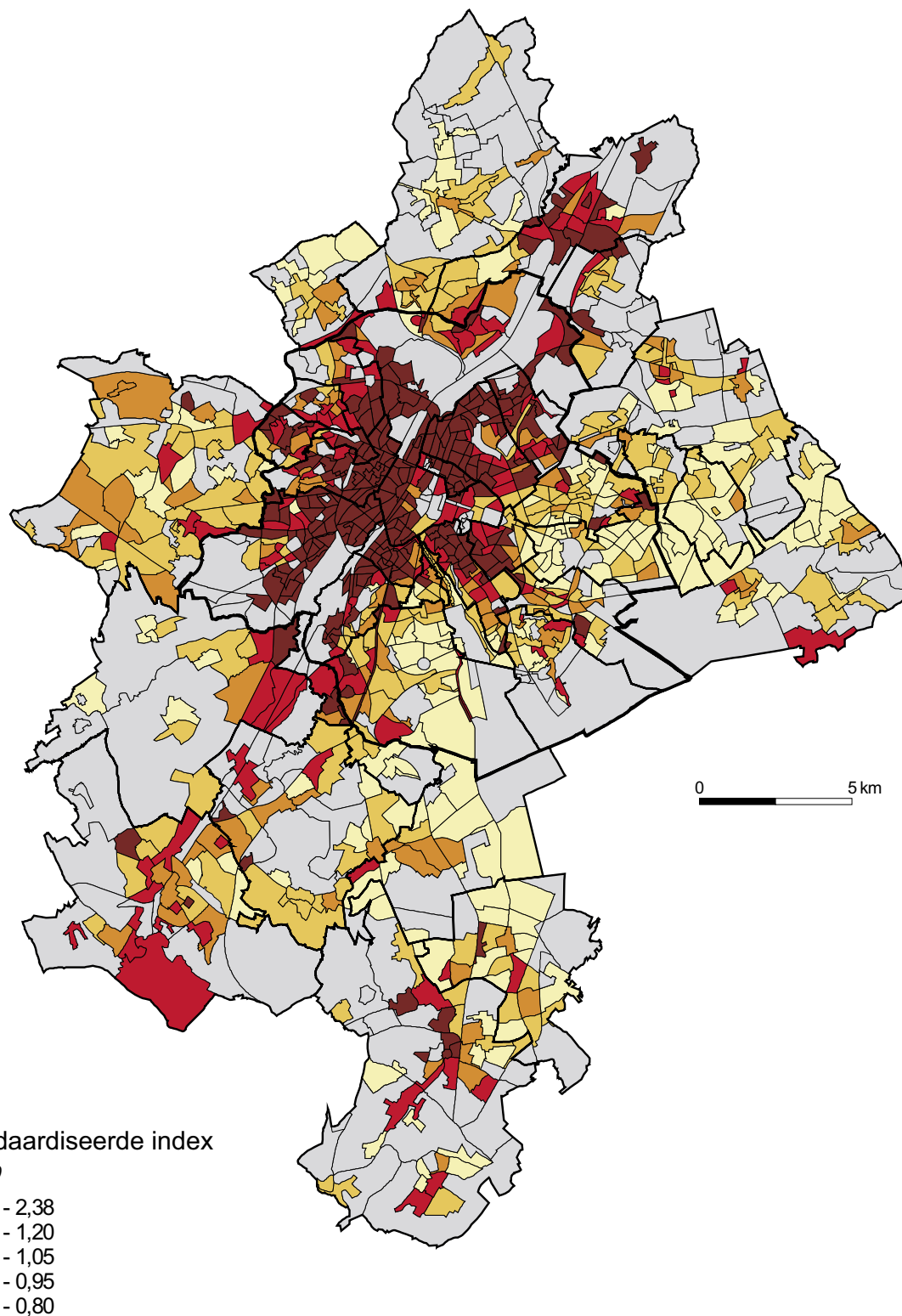
4 De onderzoeksploeg van Prof. E. Van Hecke van het ISEG, KULeuven werkt aan de afbakening van de nieuwe stadsgewesten op basis van de census van 2001. Deze monografie in opdracht van Federaal Wetenschapsbeleid en FOD Economie-Algemene Directie Statistiek zal verschijnen in 2007. De kaarten in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op de nieuwe geografische afbakening.

Kaart 1-04 beperkt zich tot de «morfologische stad». We kozen het «mediaan inkomen per belastingaangifte» als indicator voor de socio-economische verschillen binnen de stad. De kaart toont zeer duidelijk dat de hoogste inkomens in de buurten aan de uiterste randen van het Brussels Gewest (zie ook kaart 5-02) eerder gemiddeld zijn voor de gemeenten rondom. Enkel in de kanaalzone van Vilvoorde tot Halle en in enkele buurten in het centrum van Eigenbrakel en Waterloo is het mediaan inkomen vergelijkbaar met de tweede kroon in het Brussels Gewest. Nergens is het mediaan inkomen zo laag als in 19de eeuwse gordel in de binnenstad.

Dit contrast kan voor een groot deel worden verklaard door de situatie op de Brusselse arbeidsmarkt. Slechts 45 % van de arbeidsplaatsen in het Brussel Gewest wordt ingenomen door werknemers die er ook wonen. Een groot deel van de hogere inkomens buiten het Gewest worden dus in het Brussels Gewest verdiend (statistische indicatoren, 2005, tabel IV 2). In de buurten met het laagste mediaan inkomen, leeft een groot aandeel van de bevolking van een vervangingsinkomen (zie hoofdstuk 5).

Cartografie: VUB - Interface Demography

Bron: NIS - algemene socio-economische enquête 2001, KULeuven - ISEG

De ruimtelijke verschillen in zelfgerapporteerde gezondheid lopen verder over de gewestgrenzen heen

Kaart 1-05 toont de zelfgerapporteerde gezondheid in de morfologische stad waarbij de verschillen ten gevolge van de leeftijds- en geslachtsstructuur van de statistische buurten werden weggewerkt. Statistische buurten waarin het aandeel van de bevolking in minder goede zelfgerapporteerde gezondheid gelijk is aan het Belgisch gemiddelde hebben een waarde 1. Zijn er meer personen met een slechte zelfgerapporteerde gezondheid dan liggen de waarden boven de 1. De buurten werden opgedeeld in vijf groepen van gelijke omvang (quintielen).

De buurten met minder goede zelfgerapporteerde gezondheid liggen sterk geconcentreerd binnen het Brussels Gewest. De gemeenten in de Brusselse rand vertonen over het algemeen een betere subjectieve gezondheid. Toch is er ook continuïteit van aaneensluitende zones van betere en minder goede gezondheid over de gewestgrenzen heen.

In de kanaalzone met de aangrenzende spoorwegterreinen en industriezone's zijn er zowel naar het noorden als naar het zuiden van Brussel buurten met minder goede zelfgerapporteerde gezondheid. In het noorden heeft de industriewijk van Machelen in het verlengde van Haren en enkele aansluitende buurten in Vilvoorde tot aan de Borghet net aan de overzijde van het kanaal een zelfgerapporteerde gezondheid onder het Belgisch gemiddelde. Een aantal buurten behoren zelfs tot het slechtste quintiel. Ten zuiden van Brussel hebben enkele buurten (Drogenbos, Ruisbroek in Sint-Pieters-Leeuw, de industriezone van Halle) eveneens een waarde groter dan 1; zij behoren echter slechts zelden tot het slechtste quintiel.

In het zuidoostelijk kwadrant van het Brussels Gewest hebben de buurten een zeer goede zelfgerapporteerde gezondheid. Dit patroon loopt verder door naar het oosten (Tervuren, Kraainem, Wezembeek-Oppeem en het zuiden van Zaventem). Ook naar het zuiden lopen de buurten met een goede zelfgerapporteerde gezondheid verder tot in Eigenbrakel, over Sint-Genesius-Rode en Waterloo.

Aan de westrand van het Brussels Gewest is de overgang veel geleidelijker. In het noorden is er in Wemmel en Grimbergen een kern van buurten met zeer goede zelfgerapporteerde gezondheid, in het zuiden is er zo'n kern in Sint-Pieters-Leeuw en Dilbeek. De belangrijkste vaststelling is echter dat het aantal buurten met een zeer slechte zelfgerapporteerde gezondheid relatief beperkt is, zeker in vergelijking met de concentraties in het Brussels Gewest. In Wemmel scoren enkele statistische buurten in de buurt van de ring en de Romeinse Steenweg onder het Belgische gemiddelde. De gemeente Eigenbrakel kent een sterke tweedeling. Een aantal buurten hebben een bijzonder slechte zelfgerapporteerde gezondheid, een aantal andere behoren tot het beste gezondheidsquintiel.

6. Samengevat

Deze atlas brengt de grote diversiteit inzake demografie, welzijn en gezondheid binnen het Brussels Gewest in kaart. Dit is mogelijk dankzij de schat aan gegevens uit de Algemene socio-economische enquête.

De Brusselse bevolking verschilt in heel wat opzichten van de rest van het land. Zowel historische processen als recente evoluties zijn erg bepalend voor de jongere en steeds meer multiculturele samenstelling.

Ondanks de veranderingen in bevolkingssamenstelling blijven de ruimtelijke socio-economische structuren in de stad grotendeels ongewijzigd. Deze structuren zijn immers verbonden met de historische groei van de stad. Heel wat kaarten in deze atlas vertonen dan ook een concentrisch patroon, gaande van een eerder welvarende zone aan de rand naar een meer achtergestelde zone in het historische centrum. Dit concentrisch patroon combineert zich met een oost-west-tegenstelling die haar oorsprong vindt in het reliëf en de inplanting van de industriële zone. Het westen is traditioneel eerder een volkse zone terwijl de meest gegoede burgers zich eerder in het oosten vestigden.

De ruimtelijke inertie wordt slechts af en toe doorbroken. Zeer lokaal kunnen de gevolgen van gentrificatie of andere afwijkingen van de algemene logica (studentenbuurten, noodkoop, grootschalige bouwprojecten) op de kaarten worden waargenomen.

De ruimtelijke weergave van de verschillen in zelfgerapporteerde gezondheid (na controle voor leeftijd en geslacht) herneemt nauwgezet het patroon van de socio-economische ruimtelijke structuren. Het kruisen van socio-economische en demografische gegevens enerzijds en gegevens betreffende de zelfgerapporteerde gezondheid anderzijds, leert ons de link tussen het welzijn en de gezondheid van de bevolking in Brussel beter begrijpen.

Het is echter belangrijk om in het achterhoofd te houden dat de socio-economische ongelijkheden niet stoppen aan de gewestgrenzen. Integendeel, de selectie van drie kaarten hierboven toont duidelijk dat Brussel geen eiland is en dat slechts een klein stukje van de rijke zone die door de stad wordt gecreëerd, ook deel uitmaakt van het Brussels Gewest.

7. Bibliografie

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (2005), *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, Brussel.

Kesteloot C., Roesems T., Vandenbroecke H. (2002) *Kansarmoede en achtergestelde buurten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. In dossier 2002/01 van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, Brussel.

Mérenne B., Van der Haegen H., Van Hecke E. (1991) *België ruimtelijk doorgelicht*. DWTC, Brussel.